

Francesc de S. Maspons i Labrós

LO RONDALLAIRE

Primera sèrie

Segona sèrie

FRANCESC DE S. MASPONS I LABRÓS

LO RONDALLAIRE

PRIMERA SÈRIE

SEGONA SÈRIE

Estudi de Josep M. Pujol

Edició a cura d'Albert Mestres

Cossetània
EDICIONS

Edició subvencionada pel Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

Generalitat de Catalunya
**Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació**

Primera edició: maig del 2010

© del pròleg: Josep M. Pujol
© de la imatge de la coberta: Pere Español Bosch

© d'aquesta edició: Cossetània Edicions

Edita: Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 · 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Composició i muntatge: Imatge-9, SL

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 978-84-9791-680-6

Dipòsit legal: B-12.619-2010

ÍNDEX

FRANCESC DE S. MASPONS I LABRÓS EN LA RONDALLÍSTICA DEL SEU TEMPS, <i>per Josep M. Pujol</i>	7
NOTA DE L'EDITOR.....	53
PRIMERA SÈRIE	
1. Joan de l'ós.....	57
2. Lo claveller.....	62
3. Barba d'or.....	66
4. La creació.....	68
5. Lo castell d'iràs i no en tornaràs.....	70
6. La flor del penical.....	76
7. Lo cabdell d'or.....	79
8. Los tres germans.....	82
9. Lo castell del Sol.....	84
10. Lo camí del cel.....	89
11. Los tres cabells del dimoni.....	92
12. La Fustots.....	97
13. La rateta.....	100
14. Lo castell d'iràs i no hi veuràs.....	102
15. Lo traginer.....	109
16. Lo fill del pescador.....	112
17. Lo beneit.....	117
18. Les tres taronges de l'amor.....	120
19. Blancaflor.....	123
20. La Ventafocs.....	128

6 ÍNDEX

21. La perera	131
22. La fillastra.....	134
23. La bruixa del ferrer	137
24. Lo Trist.....	139
25. Lo taronger.....	142
26. La gàbia d'or.....	145

SEGONA SÈRIE

27. Lo ferrer	151
28. Lo noi petit	155
29. La menta i el gaig	158
30. Xixarandoneta	160
31. L'estendard	163
32. Espigueta-de-mill	166
33. Lo flobiol encantat	169
34. Lo raïm	172
35. Lo bon criat.....	174
36. Lo vestit de perles	176
37. Les tres tarongetes.....	178
38. Lo cistellet.....	182
39. Lo rei dragó.....	185
40. Los lladres	188
41. Les tres roses.....	190
42. La pell d'ase.....	195
43. Les peres.....	198
44. Lo noi afortunat	200
45. Lo gat de la cua daurada	203
46. L'hermosa fillastra.....	206
47. Lo sarronet d'ànimes	209
48. La monja	212
49. Lo desertor	216
50. Lo sac de farina.....	219
51. Lo mort.....	221
52. Les germanastres.....	223
53. Lo fill del rei, desencantat	226

FRANCESC DE S. MASPONS I LABRÓS EN LA RONDALLÍSTICA DEL SEU TEMPS

1

Lo rondallaire, de Francesc de S. Maspons i Labrós (1840-1901), editat en tres volums per la Llibreria d'Àlvar Verdaguer de Barcelona (1871, 1872 i 1874), és el primer aplec imprès de rondalles catalanes que es basa de manera sistemàtica i exclusiva en fonts orals i les posa per escrit en català respectant-ne l'argument i els personatges. «La veu mateixa del poble me les ha dictades», diu l'autor, «i no he fet més, salvo en algunes vegades la forma, que transcriure-les de la mateixa manera com me les són dites»; i afegeix: «Podria haver-les arreglades un xic, mes no haurien tingut llavors son caràcter propi, que és lo que més me plavia servir».

Maspons, com veurem, no és el primer que recull rondalles a les terres de llengua catalana ni el primer que en publica, però sí que és el primer que ho fa mogut per un propòsit nou i transcendent. La intenció que l'ha guiat és el que ara en diríem la recuperació i salvaguarda del patrimoni literari oral popular: «Jo sols m'he proposat conservar en lo que fos possible los qüentos populars nostres tal com se conten i

Aquest treball forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644) i del projecte FFI2009-08202/FILO del Ministeri d'Educació i Ciència. En els textos prenormatius citats he actualitzat l'ortografia. Aprofito dades extretes per al Repertori Biobibliogràfic de la Literatura Popular Catalana.

diuen, ja que amb la facilitat de comunicacions, amb lo més comunes que són entre uns territoris i altres i amb la mudança de costums i de creències, que és d'allí a on naixen, se van los mateixos perdent». Però la recuperació del patrimoni té per a Maspons una finalitat que en fa imprescindible la divulgació: «Tan de bo que de sa lectura i de l'estudi de los altres que es publiquin, amb la bona coneixença del poble que donguessin, ne nasqués un nova literatura popular, ja que l'un cria l'altra» (*Rond.* I: vi). Maspons es proposa, doncs, a la manera herderiana, contribuir a la regeneració nacional de la literatura catalana que tot just acaba d'afermar la seva restauració amb els Jocs Florals. El seu projecte coincideix amb un programa de reciclatge de les formes i els temes de la cançó i la narrativa populars en el qual participen també, a principis dels anys 60, sota l'empara de Marià Aguiló, Francesc Pelagi Briz, Terenci Thos i Codina i, més en segon terme, altres escriptors de la mateixa generació. És amb ells —la generació nascuda pels volts de 1840— que l'interès per la literatura popular surt del món privat d'alguns intel·lectuals, amb repercussions estrictament erudites, per entrar en el de l'opinió pública creada a l'entorn de la Renaixença.

El 1871 feia una seixantena anys que s'havia desvetllat a Europa la curiositat pels contes populars amb la publicació dels dos volums (1812-15) dels *Kinder- und Hausmärchen* ('Rondalles d'infants i de la vora del foc') dels germans Jakob (1785-1863) i Wilhelm (1786-1859) Grimm. No és que abans no existissin les rondalles, esclar: tothom les coneixia; és que ningú no havia trobat que el que es considerava arreu com un innocent i banal entreteniment domèstic, patrimoni sobretot de dones (àvies, mares, dides, minyones) i destinat als infants, fos digne de cap atenció erudita particular.¹

¹ L'edició crítica dels *Kinder- und Hausmärchen* és de Heinz Rölleke; per a la informació rondallística, v. també la de Hans-Jörg Uther. Les primeres traduccions catalanes són les de Carles Riba: *Contes d'infants i de la llar*, Biblioteca Literària 15 i 28, 2 vols. (Barcelona: Editorial Catalana s.d. [1919-21]) —Riba les havia començat a traduir mentre estudiava l'alemany (sobre les circumstàncies de la traducció, v. Medina [1996] 2000, 111, i Miralles 1999, 246)—; el 1935, el mateix traductor en va fer una nova tria (*Rondalles de Grimm*), amb il·lustracions d'Arthur Rackham, per a

Però les rondalles, com les cançons populars, pel lloc, l'època i la conjuntura cultural en què havien arribat a ser captades per l'atenció erudita —l'Alemanya que des de la segona meitat del segle XVIII es disposava a construir-se com a nació literàriament autònoma—, van suscitar de seguida un doble interès. Per una banda, eren fets artístics, que el romanticisme, amb la seva aposta per la fantasia, la llibertat creativa i les emocions estava en disposició d'entendre i valorar molt millor que la Il·lustració, fixada un ideal artístic d'arrel clàssica que es basava en un estricte respecte a les regles de la raó per atènyer la bellesa i l'harmonia. Per una altra, pel fet de ser considerades producte d'una poètica *natural*, que posseïen tots els pobles de la terra per igual —en oposició a una poètica *artificiosa*, provinent d'una tradició única culta i sobreposada— es podia creure que responien a les especificitats dels diferents processos de construcció nacional pels quals, en el pensament filosoficolingüístic herderià, s'havia determinat també la formació de les diverses llengües i amb elles les corresponents nacions, i en conseqüència podien ser assumides també com un heretatge espiritual que salvaguardava i reflectia els valors de l'art i la cultura nacionals i al qual es podia recórrer sempre que la nació necessités el seu poder regenerador per tal com per a Herder —i Maspons, com s'ha vist, es proclama herderià des del primer moment—, les nacions no podien desenvolupar-se adequadament al marge del seu autèntic esperit. No cal dir que en el segle XIX, el segle dels nacionalismes (tant els d'estat com els d'alliberament), aquesta idea havia de tenir arreu una influència enorme en la recerca i la valoració de la literatura popular.²

l'Editorial Joventut, que ha estat reeditada diverses vegades. La primera versió catalana completa és la d'Anna Gasol Trullols, amb il·l. de Nikolaus Heidelberg (Contes dels germans Grimm, Barcelona: Galaxia Gutenberg 1988). Valeri Serra i Boldú en va fer una sèrie d'adaptacions (Contes d'Ahir i d'Avui, 1-10, amb un total de vint-i-set relats) il·lustrades per l'il·lustrador i escriptor aragonès Jesús Sánchez Tena (1891-1931), que també es va ocupar de fer les adaptacions per a l'edició en espanyol de la mateixa sèrie, publicades el 1931 per l'editorial Mentora (Baró 2005, 478-485).

² Per a una visió global del cas català durant el segle XIX en relació amb aquesta actitud, v. Prats 1988; Prats, Llopart i Prat (1982) és la millor síntesi sobre la història de l'interès per la literatura popular i el folklore en els segles XIX i XX.

PRIMERA SÈRIE

I

JOAN DE L'ÓS

N'era una dona que en un bosc feia llenya, quan del fons de la boscúria n'isqué un ós que s'abraonà al seu dessobre i se l'endugué vers la seva cova. Tingué tracte amb ella i la féu mare d'un noi, mig ós mig persona, lo qui anà creixent tant en edat com en lletgesa i més que tot amb una força que espaordia. Com que, tot just petit, volgué fugir de la cova a on era i anà a obrir la llosa que els cloïa, feta sols per a gegants, la qual remogué, mes en cap manera pogué alçar-la, pus encara no era prou la sua força.

Quan tornà l'ós ho va conèixer i fou tan enutjat, que volia menjar-se'l si no fossin estats los precés de la sua dona, per tal que era esposa i mare. Mes lo noi era estret en aquella pregona masmorra i volia fugir-ne, i així, altra volta fora l'ós, amb força i manya de son punt arrencà la llosa i fugí juntament amb la sua mare. L'ós quan va adonar-se'n se posà a perseguir-los i prompte els aconseguí. Se tirà al seu damunt i els hauria mort, sinó que lo jove era coratjós i de força i tenia la raó i coneixença, i encara que li costà prou per fi va matar-lo; recollí a la sua mare que era tota espaordida i tots dos junts se n'anaren vers un poble veí, a on feren posada.

La mare ne cercà feina i posà lo noi a estudi en lo quin mostrà tanta bravesa que ningú volia ésser company seu, i d'ell ne fugien, fins que un dia un de valent li cercà bronquina i ell d'un sol cop lo deixà estès en terra. Anà a avisar a la sua mare, prengué la roba i amb ella al coll ne fugí sense saber on dar-la.

Camina que caminaràs, veus aquí que va trobar-ne un home a dins d'un bosc, que a cada cop de mà n'arrencava un pi de la terra, cosa de la qual ell ne fou tan agradat que li digué si volia ésser el seu company i l'Arrencapins, que tal es deia, ne fou content i junts emprengueren via.

I veus aquí que eren dos, los quals camina que caminaràs ne vegeren un home fornit i gros, tot ajagut a terra com si escoltés alguna cosa i li demanaren què és lo que allí feia, a lo que ell féu la resposta que era l'Escoltimescoltaina, que en aquell punt i hora estava escoltant com un gros exèrcit passava per l'altra part de la terra. I com era de la mateixa raça, els agrada i junt amb ell n'emprengueren via, quan de prompte ne vegeren un home que amb un cop de grapa ne girà en rodó una muntanya entera.

Li preguntaren com se deia i els digué era en Giramuntanyes per lo poder que tenia i que anava per lo mont fent de la seva feina, raó per la qual ells li digueren si volia ésser seu company i ell fou grat de la seva companyia.

I tots quatre junts camina que caminaràs, quan s'adonaren d'un gros núvol que per lo cel corria i darrere d'ell una munió d'altres, amb tota força, que no saberen d'on venien; per fi tot guaitant vegeren un home a dalt d'una muntanya que tot bufant los movia. Ne foren tots admirats i se n'hi anaren i ell los explicà com era en Bufimbufaina que amb lo seu buf duia la pluja i tempestats allí a on millor li semblava, amb lo qual conegueren que era bon company i li demanaren de la sua companyia.

Tots cinc aixís plegats ne feren de grandeses, que a tothom tenien admirat i lo món movien, fins que un dia arribaren a una casa de pagès en la quina l'amo, havent-ne temença, deslliberà lo desfer-se d'ells. Aixís és que al matí següent, quan tots se n'anaren a fer de les sues gentileses, deixant sol a l'Arrencapins per cuidar de la minestra, lo pagès tot manyagoi i cançoner s'acostà a la llar de foc a on ell era i moguent-li conversa lo féu anar enfadant enfadant fins que de cop li tirà una olla d'aigua bullenta al dessobre i de seguida lo llençà a les brusentes brases. Quan tornaren los altres n'hagueren gran sorpresa, mes ell los hi contà com endormiscant-se potser a la vora del foc havia caigut en ell i era posat del modo que el veien.

Los demás s'ho van creure i a l'endemà deixaren a l'Escoltimescoltaina per cuidar-se de la minestra. Lo pagès tot ronsejant se féu siti a la vora del foc i començà a tirar pedretes a l'olla dels seus hostes, de lo qual fou enutjat l'Escoltimescoltaina, qui el renyà perquè ho feia, mes aquell li mogué raons i de les raons vingueren baralles, que d'un sol cop lo pagès, com era el primer qui pegava, deixà estabornit a l'altre, que ni bo per a res va quedar-ne.

Quan ho vegeren sos companys fortament se n'enutjaren, mes lo pagès los hi digué que l'Escoltimescoltaina li havia moguda bronquina i que ell no havia fet més que defensar-se, amb lo qual havia vençut a l'altre. Ells no s'ho cregueren, mes callaren i a l'endemà al matí Joan de l'ós volgué restar-ne a cuidar de la minestra. Lo pagès també hi anà tot traïdorot amb bones paraules i començà a turmentar-lo fins que per acabar amb la sua paciència li tirà una escopinada a l'olla. Joan de l'ós s'alçà, lo va agafar amb tota la sua força i estrenyent-lo entre sos braços lo tirà a terra sens gens de vida; recollí a l'Arrencapins i a l'Escoltimescoltaina, se'ls carregà al coll i, anant a trobar als seus companys, determinaren tots junts lo separar-se a fi de que no els atrapés la justícia rigorosa, que de segur los cercaria quan sapigués la mort aquella.

I se separaren i Joan de l'ós anà caminant caminant fins que en vegé un hermós palau que hi va entrar-hi i en lo quin tot eren cambres molt ben aparellades amb catifes d'or i seda, mes enlloc ànima viventa, si no és al cap d'una estona que se li aparegué una mà blanca i hermosa que en duia una atxa i la quina va guiar-lo per corredors i sales a una cambra a on hi era una taula tota plena de viandes. Joan de l'ós no gosava, mes a la fi hi féu bon servei, com que tenia molta gana; i una volta finida la col·lació, presa aiguamans, la mateixa mà lo conduí envers una altra cambra, a on hi era un llit molt ben aparellat de totes robes i en lo quin Joan de l'ós se ficà per dormir-ne. Quan veus aquí que al cap d'un bell instant que hi era, sent passos per l'estança, los quals s'anaven acostant a poc a poc en lo llit a on era, fins que fou alçada la cobertora que el cobria i se n'entrà a dins una altra persona, que ell no podia pensar qui era. Mes per los sospirs conegué que era una dona i no es mogué gens ni mica esperant que fos adormida i, quan ho fou, s'adreçà un poc, n'encengué una candela i es mostrà de sobte a sos ulls la més gentil

SEGONA SÈRIE

LO FERRER

Un ferrer era tan pobre, que cada dissabte passava grossos afanys per pagar la soldada als mossos que tenia. De mal en pitjor arribà a caure en la més gran misèria, i no sabent com eixir-se'n, en lo seu desespero, otorgà firmar carta a lo dimoni.

Aqueix, que deu tenir orelles molt llargues, i que sempre està a punt per a tot lo que se'l demana, va sentir-lo, es va vestir de les seves millors robes i se n'anà a trobar-ne al ferrer, qui quedà sobtat de veure's amb visita, a lo que semblava, de tanta importància.

—¿Què se li oferia?

—Só lo dimoni a qui vós haveu ofert entregar-li la vostra vida si us donava riqueses, i com us ne puc oferir tantes com vullau, vos porto a signar lo present pacte, per lo qual si dintre d'un any, del dia d'avui en avant comptador, m'oferiu entregar-me la vostra ànima, tindreu tantes riqueses com a lo vostre voler sien.

Lo ferrer encara era més sobtat i tot estremordit no sabia què fer-se, mes lo dimoni sapigué tan bé temptar-lo i era tanta la misèria que aquell tenia, que per fi signà lo pacte i el dimoni desaparegué amb grossa rialla, no sens que li mostrés abans un clot en lo mig de l'horta, en lo qual tan sols ficant-hi la mà trobaria tants diners com voldria.

Des de llavors hagué lo ferrer tantes riqueses com desitjava i tot era abundància a casa seva. Mes per l'interès havia venut la sua ànima i era condemnat per tota la seva vida.

Déu, que sabia que el ferrer era un bon home i que és tot misericordiós, n'hagué grossa llàstima i cridà a sant Pere.

—Vés, Pere, al món, a casa del ferrer que s'ha venut la seva ànima, vesteix-te de pobre i veies si et fa caritat i el salves.

Heus aquí que sant Pere se vesteix de pobre i se'n va a casa del ferrer, tot just a l'hora en què aquest se posava a taula.

—Ave Maria puríssima.

—Sens pecat concebuda.

— ¿Podríeu fer una gràcia de caritat a un pobre vellet que ho necessita?

Lo ferrer tot se'n condolgué i pensà: «Pobre home!, potser no ha menjat res d'avui.» I eixint a la porta l'anà a cercar i l'acompanyà fins a la seva taula, fent-li menjar de totes viandes.

Sant Pere, agrait, veient que encara el ferrer era un bon home, volgué salvar-lo i li preguntà quina gràcia de Déu voldria, que ell podria concedir-l'hi, creient-se que demanaria que el lliurés del pacte que el tenia lligat amb lo dimoni. Mes lo ferrer, pensant solsament en lo d'aquest món, després de molt pensar, li demanà que li fes la mercè d'otorgar-li que tothom que s'assentés en un banc que tenia fora la porta no se'n pogués moure fins que ell li'n dongués llicència, pus que n'estava cremat perquè los xicots del poble s'hi anaven a seure.

Sant Pere quedà tot sorprès i li digué:

—Bé!, concedit, mes demaneu cosa major que us la concediré —creient-ne que ara li demanaria la salvació de la seva ànima. Mes lo ferrer, que estava cremat també perquè tots los xicots des d'una reixa del costat del portal li feien sempre babarotes, li demanà que li concedís que tothom que s'hi acostés que no se'n pogués moure fins que an ell li dongués la gana.

—Bé!, home, concedit, mes demaneu coses majors, que valguin més la pena.

I el ferrer, que no sabia atinar en lo que sant Pere volia dir, li'n pregà li fes lo do de que tothom que pugés dalt de la figuera que davant de casa seva tenia hi quedés enganxat sense poder-se'n moure fins que ell volgués.